

PRAVA STARIJIH OSOBA U SUSTAVU SOCIJALNE SKRBI
REPUBLIKE HRVATSKE

Snježana Bošnjak, dipl. soc. radnica⁴⁹⁰
Hrvatski zavod za socijalni rad, Županijska služba u Požeško-slavonskoj županiji
Područni ured Požega

Apstrakt: Starenje je prirodan fiziološki proces koji se razlikuje od pojedinca do pojedinca. Proces započinje rođenjem i traje do smrti. Sam proces starenja uvelike ovisi o samoj osobi, stilu života, utjecajima okoline, genetskim predispozicijama i ostalim čimbenicima. Starenje jedan od najvećih socijalnih, ekonomskih i zdravstvenih izazova 21. stoljeća, a kvaliteta starenja i samim time kvaliteta života postaju važna društvena pitanja. Ujedinjeni narodi i Europska unija sustavno upozoravaju na ozbiljnost problema ubrzanog starenja stanovništva i posljedica koje iz toga proizlaze. Hrvatska se po broju starijeg stanovništva dugo nalazi u skupini „stara društva“. Prema zadnjem Popisu stanovništva iz 2021. godine, u Republici Hrvatskoj živi 3 871 833 stanovnika, a od toga je u dobi od 65. godina i više 867 227 stanovnika. U Republici Hrvatskoj starijim osobama dostupna su prava u sustavu socijalne skrbi koja mogu koristiti ako ispunjavaju propisane uvjete. Sustav socijalne skrbi za starije osobe usmjeren je na suzbijanje socijalne isključenosti te pružanje kvalitetnih socijalnih usluga, koje osiguravaju sljedeći pružatelji: ustanove socijalne skrbi, udruge, vjerske zajednice, druge pravne osobe te obrtnici, fizičke osobe kao profesionalnu djelatnost, udomiteljske obitelji. Kako bi se starijim osobama, koje su u sustavu socijalne skrbi prepoznate kao posebno osjetljiva kategorija korisnika, omogućilo pravo na dostojanstvenu starost i trajnu društvenu uključenost, potrebna je uspostava cjelovitog pristupa i dugoročne strategije socijalne skrbi. Republika Hrvatska zbog te potrebe je izradila Strategiju socijalne skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj. Posebno ističemo da Strategija predstavlja podlogu za korištenje sredstava Europskih fondova, a služi i kao podloga za razvoj novih oblika skrbi za starije osobe u lokalnoj zajednici. U području ljudskih prava, starenja se najčešće veže uz mirovinske, zdravstvene i socijalne sigurnosti.

Ključne riječi: starije osobe, socijalna skrb, Republika Hrvatska, prava, starenje

Uvod

Starenje stanovništva postalo je jedno od najvažnijih pitanja budućeg društvenog razvoja velikog broja zemalja. Utjecaji i posljedice relativno brzih povećanja udjela stare populacije u društvu očituju se u najvažnijim sektorima kao što su gospodarstvo, zdravstvo, socijalna skrb i brojnim drugim. Iako se starosti kao fenomenu u politici skrbi često prilazi na individualnoj razini, nastojeći pronaći odgovore na specifičnosti potreba starije osobe, ipak se danas razvijena društva izrazito trude da fenomenima starosti i starenja pristupe s aspekta šire društvene razine. Takav pristup svoje utemeljenje ima i u činjenici da prilagodba na starost ne ovisi samo o biološkim i psihološkim činiteljima već i o vanjskim činiteljima, kao što su socijalna okolina, obiteljske prilike, stambeni uvjeti i sustavi podrške koji u nekoj sredini postoje, a usmjereni su na pomoć starijim osobama.

Ujedinjeni narodi i Europska unija, zbog trenda starenja unazad tri desetljeća, sustavno upozoravaju na ozbiljnost problema ubrzanog starenja stanovništva i posljedica koje iz toga proizlaze te su svoja djelovanja usmjerili prema senzibilizaciji zemalja članica za izgradnju politika prilagođenih potrebama i skrbi o starijim osobama. Stoga je starenje jedan od najvećih socijalnih, ekonomskih i zdravstvenih izazova 21. stoljeća, a kvaliteta starenja i samim time kvaliteta života postaju važna društvena pitanja.

⁴⁹⁰ sbosnjak.1908@gmail.com

Proces ubrzanog starenja prisutan je u Republici Hrvatskoj. Prema najnovijim demografskim pokazateljima, Republika Hrvatska se ubraja među države s visokim udjelom starog stanovništva. Opredjeljenje Republike Hrvatske za zaštitom starijih osoba kao ranjive skupine proizlazi iz Ustava Republike Hrvatske: u članku 58. stavak 1. navedeno je da slabim, nemoćnim i drugim, zbog nezaposlenosti ili nesposobnosti za rad, nezbrinutim osobama država osigurava pravo na pomoć za podmirenje osnovnih životnih potreba, u članku 64. stavak 4. da su djeca dužna brinuti se za stare i nemoćne roditelje, te u članku 65. da je dužnost svih da štite djecu i nemoćne osobe. (Ustav, 2001). Starije i nemoćne osobe su u sustavu socijalne skrbi prepoznate kao posebno osjetljiva kategorija korisnika, članak 18. Zakona o socijalnoj skrbi („Narodne novine“ broj 18/22, 46/22, 119/22). Posljedice starenja stanovništva i gospodarska kriza dodatno utječu na sustav socijalne zaštite, odnosno mirovinski, zdravstveni i sustav socijalne skrbi. U svrhu uspostave cjelovitog pristupa i dugoročne strategije skrbi o starijim osobama, Vlada Republike Hrvatske je izradila Strategiju skrbi o starijim osobama (Strategiju socijalne skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj 2015.). Ciljevi koji se nastoje postići Strategijom, a proizlaze iz problema uočenih prilikom analize postojećeg stanja, odnose se na unaprjeđenje normativnog okvira i sustava pružanja pomoći i usluga, osiguranje pravodobne informacije o pravima i uslugama iz sustava socijalne skrbi za starije osobe, te razvijanje različitih oblika socijalnih usluga koje pridonose uključivanju starijih osoba u život zajednice.

Starost i starenje

Starost je period života koji podrazumijeva posebnu brigu i njegu. Starije osobe osjetljivije su na društvene, zdravstvene, materijalne i druge promjene. Društvene promjene, poput starenja stanovništva, sve veće zaposlenosti žena, promjene u strukturi i ulozi obitelji, migracije, pomicanja dobi umirovljenja te promijenjenih vrijednosti glede odgovornosti skrbi za starije osobe, vode i većem deficitu skrbi, a izgledno je i da će sve više ljudi trebati dugotrajnu skrb. Način na koji čovjek stari i odrasta nije za sve ljude isti. Starenje je izrazito individualan proces povezan ponajprije s genetskim nasljeđem i s načinom života. Razliku između srednje i “treće dobi” teško je točno definirati i stoga što ovi pojmovi nemaju isto značenje u svim društvima. Neki se smatraju starima kad postanu bake ili djedovi ili kad prestanu raditi. Većina razvijenih zemalja svijeta uzela je kronološku dob od 65 godina za definiranje “starosti”. Prema kriterijima Svjetske zdravstvene organizacije starost se dijeli na raniju (65 do 74 godine), srednju (75 – 84 godine) i duboku starost (85 i više godina). Budući da postoje velike razlike u očekivanom trajanju života među zemljama u svijetu, kao i kulturološke razlike u samom poimanju starosti, ne može se ni dati zajednička definicija za starost koja bi vrijedila za sve. Procesom starenja s vremenom slabe mehanizmi u tijelu koji utječu na našu sposobnost obavljanja velikog broja svakodnevnih zadataka. Mnogi stručnjaci predlažu razlikovanje kronološke (stvarne) od biološke (vitalne) dobi. Stvarna dob je količina vremena koju je osoba doživjela, a vitalna dob vezana je uz to kako tijelo izgleda i funkcionira. *Starost – reintegracija ili očaj* obuhvaća čak trećinu životnog vijeka! U toj životnoj fazi osoba se hvata u koštac sa smislom života, te se priprema za kraj svog tjelesnog postojanja. Jedan od pionira socijalne gerontologije Robert Havighurst, navodi šest zadataka s kojima se osoba u toj dobi mora suočiti: prilagođavanje na opadanje tjelesne snage i zdravlja, prilagođavanje na umirovljenje i smanjeni prihod, prilagođavanje na smrt supružnika, uspostavljanje jasne povezanosti s vlastitom dobnom skupinom, usvajanje i prilagođavanje društvenih uloga na fleksibilan način, te uspostavljanje zadovoljavajuće fizičke okoline za život. Također su opisane pozitivne crte starosti kao što su kreativnost i postignuća, te uspješno starenje koje u prvom redu podrazumijeva pozitivan pojam o sebi uz realnu procjenu sposobnosti. Autori ističu da je starost viđena kao jedno razdoblje života, ali može biti podijeljeno u najmanje tri stadija: mladi-stari (65 do 75 ili 80 godina), stari-stari (75 ili 80 do oko 90 godina) i vrlo-stari ili najstariji-stari (85 do 90 ili više godina). Gerontologija je interdisciplinarna znanost o starijim osobama koja obuhvaća osim bioloških, zdravstvenih, psiholoških, socijalnih i odgojno-obrazovne i druge spoznaje teorije i prakse u cilju ostvarivanja dobrobiti čovjeka. Starije osobe su važan dio obiteljskog i socijalnog života. Unatoč neminovnim različitim znanstvenim i praktičnim pristupima gerontologija kao znanost o starom čovjeku pokušava iznaći odgovore na neka krucijalna pitanja kao što su: kako doživjeti starost i što možemo poduzeti da starost bude kvalitetni dio životnog ciklusa svake osobe (Zloković, Zovko, 2020).

Društvena percepcija starosti

Društvena percepcija starosti doživjela je tijekom vremena velike promjene, od prijašnjih vremena kada se starost smatrala razdobljem mudrosti te su stariji ljudi zauzimali značajna mjesta u društvima i na njih se često gledalo kao na životne učitelje koji su zauzimali važna mjesta u zajednicama, do današnjih dana kada su starost uglavnom stereotipna jer se vezuje uz boležljivost, siromaštvo, slabost, demenciju, izoliranost, beskorisnost i depresiju te se na starije osobe počelo gledati kao na teret društva. Negativni stavovi prema starijim osobama dovode do percepcije da su starije osobe manje važne nego mlađe odrasle osobe, što se može manifestirati kroz različite oblike, a nerijetko i nasilje nad starijim osobama. Danas su starije osobe kao socijalno rizične i vulnerabilne skupine, jer mnogi ne žive dostojno čovjeku i to u tzv. suvremenog doba. Marginalizacija starih je razvidna na svim razinama društva, pa tako i u socijalnoj skrbi koje bi inače trebalo bezuvjetno garantirati jednakost i razumijevanje. Stoga međugeneracijska suradnja je važna tema na svim razinama društva sa ciljem poboljšavanja položaja starijih osoba.

Demografsko kretanje starije populacije u RH i EU

Stopa smrtnosti opala je u gotovo svim zemljama zahvaljujući razvoju medicine, poglavito u području sprječavanja zaraznih bolesti, poboljšanja higijene i zdravstva, sveukupnom društvenom razvoju i boljem životnom standardu. Prosječno očekivano trajanje života tako je od 45 godina u ranim 1950-im, naraslo na 64 u 1990-im. Pretpostavlja se da će do 2050. godine u Europskoj zajednici broj ljudi koji su stariji od 65 godina narasti za 70%, a broj ljudi starijih od 80 godina za 170%. U Hrvatskoj je danas svaki peti stanovnik stariji od 65 godina, a u nekim hrvatskim županijama čak svaki treći. Proces starenja stanovništva unapredovao je u cijelom svijetu, što 21. stoljeće stavlja pred veliki izazov usavršavanja i prilagođavanja zdravstvene, socijalne i mirovinske skrbi te gospodarskog i obrazovnog sustava novim potrebama stanovništva. Prema posljednjim dostupnim podatcima DZS-a iz 2021. godine, u Republici Hrvatskoj živi 3 871 833 stanovnika, a od toga je u dobi od 65. i više godina 867 227 stanovnika, što čini 22,4 % starijih osoba od 65. i više godina u udjelu ukupnog stanovništva RH. (Državni zavod za statistiku, 2021). Prva europska konferencija o stanovništvu održana je 1993. godine u Ženevi, a organizirala ju je Europska ekonomska komisija Ujedinjenih naroda. Intenzivne demografske promjene, koje su u europskim zemljama uslijedile tijekom posljednjeg desetljeća, utjecale su na odluku Vijeća Europe da pripremi novu konferenciju o stanovništvu s ciljem temeljite analize recentnih demografskih pojava i rasprave o mjerama koje je potrebno poduzimati eda bi se europska društva nosila s posljedicama demografske recesije i velikim promjenama u strukturi stanovništva i obitelji. 7. i 8. travnja 2005. godine u sjedištu Vijeća Europe, u Strasbourgu, održana je europska demografska konferencija pod naslovom *Socijalna kohezija pred demografskim izazovima*. Na konferenciji se raspravljalo o četiri velike teme: političkim posljedicama promjena u konstituiranju obitelji, starenju stanovništva i izazovima koji iz toga proizlaze za socijalnu politiku, utjecaju migracija na društvo i politiku te prioritarnim akcijama u odnosu na stanovništvo i socijalnu koheziju. Druga sjednica konferencije bavila se pitanjem starenjem stanovništva koje je ocijenjeno kao veliki izazov socijalne politike. U izlaganjima upozoreno je na četiri ključna čimbenika koji utječu na starenje europskog stanovništva: stopu fertiliteta koja je gotovo svugdje u Europi niža od stope proste reprodukcije stanovništva, a koja će se, po svemu sudeći, održati i u narednom razdoblju; dobnu strukturu stanovništva koja će presudno utjecati na brojnost budućih naraštaja roditelja, dakle i na stopu nataliteta; porast očekivanog trajanja života koji utječe na povećanje broja starih i vrlo starih ljudi te imigraciju, koja, prema relevantnim istraživanjima, ima ograničen utjecaj na usporavanje starenja stanovništva i demografski rast. Nema sumnje da je starenje stanovništva veliki izazov za socijalnu i ekonomsku politiku kao i socijalnu koheziju u europskim društvima. U tom smislu treba podsjetiti na krizu i reforme mirovinskih sustava koje su uslijedile ponajprije zbog povećanja udjela stare populacije. Također, poznato je da su nekada stari ljudi zbrinjavani unutar svojih obitelji, koje su bile relativno brojne i solidarne. Danas su trogeneracijske obitelji iznimke, premda se, kako tvrde neki analitičari, održava obiteljska solidarnost «na distanci». Zbog smanjenih stopa fertiliteta, sve većeg broja razvoda, velikog broja parova bez djece, te rasprostranjenog celibata među mladim ljudima, mnogo je starih ljudi prisiljeno živjeti izvan obitelji, a jedan njihov broj smješten je u socijalne institucije. Drugim riječima, posljednjih je desetljeća povećana intervencija društva u zbrinjavanje

starih ljudi. Radi prevladavanja «krize starenja» nude se različite politike, među kojima istaknuto mjesto ima podizanje i fleksibilizacija dobne granice umirovljenja, kao i raznovrsni programi aktivnog starenja. Povećano očekivano trajanje života jedno od velikih dostignuća čovječanstva, pa je paradoksalno da ga se tretira kao nevolju suvremenog društva. Treba podsjetiti, dodao je, da su danas stari ljudi zdraviji nego što su nekada bili; oni stoga mogu raditi u kasnijoj životnoj dobi i ostvariti aktivnu ulogu u društvu. Uostalom, zdravstveni se troškovi koncentriraju u posljednjoj životnoj fazi, pa stari ljudi ipak nisu ekonomska opasnost za zdravstveni sustav kako se uobičajeno ističe. Cilj i motiv Konferencije je prevladavanje zabrinutosti u pogledu posljedica starenja stanovništva, a mnogo se pažnje posvećuje cjelovitom pristupu i mjerama prevladavanja «krize demografskog starenja» (Puljiz, 2005).

Zakonsko uređenje socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj

Socijalna skrb u Republici Hrvatskoj se uređuje Zakonom o socijalnoj skrbi (NN, broj: 18/22, 46/22, 119/22) koji se uređuje djelatnost socijalne skrbi, načela socijalne skrbi, naknade i usluge u sustavu socijalne skrbi, postupci za njihovo ostvarivanje, korisnici, sadržaj i način obavljanja djelatnosti socijalne skrbi, financiranje djelatnosti socijalne skrbi te druga pitanja značajna za djelatnost socijalne skrbi. Zakon o socijalnoj skrbi u Republici Hrvatskoj je usklađen s pravnim poretkom Europske unije. Socijalna skrb organizirana je djelatnost od javnog interesa čiji je cilj pružanje pomoći socijalno ugroženim osobama, kao i osobama u nepovoljnim osobnim ili obiteljskim okolnostima, a obuhvaća prevenciju, pomoć i podršku pojedincu, obitelji i skupinama, u svrhu unapređenja kvalitete života, te poticanje promjena i osnaživanje korisnika, radi njihova aktivnog uključivanja u život zajednice. Zakon o socijalnoj skrbi propisao je da se socijalna skrb uređuje na temelju načela supsidijarnosti, socijalne pravičnosti, dostupnosti, individualizacije, pravodobnosti, informiranosti, sudjelovanja u donošenju odluka, tajnosti i zaštite osobnih podataka, poštivanja privatnosti, kombinirane socijalne politike, socijalnih inovacija. Prema Zakonu o socijalnoj skrbi starije osobe su osobe koje su navršile 65. i više godina života (Zakon o socijalnoj skrbi, 2022). Kako bi se starijim osobama, koje su u sustavu socijalne skrbi prepoznate kao posebno osjetljiva kategorija korisnika, omogućilo pravo na dostojanstvenu starost i trajnu društvenu uključenost, potrebna je uspostava cjelovitog pristupa i dugoročne strategije socijalne skrbi. U tu svrhu izrađena je Strategija socijalne skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj (Strategija socijalne skrbi za starije osobe, 2015). Posebno ističemo da Strategija predstavlja podlogu za korištenje sredstava Europskih fondova, a služi i kao podloga za razvoj novih oblika skrbi za starije osobe u lokalnoj zajednici. Sustav socijalne skrbi za starije osobe usmjeren je na suzbijanje socijalne isključenosti te pružanje kvalitetnih socijalnih usluga, koje osiguravaju sljedeći pružatelji: ustanove socijalne skrbi, udruge, vjerske zajednice, druge pravne osobe te obrtnici, fizičke osobe kao profesionalnu djelatnost, udomiteljske obitelji sukladno Zakonu o socijalnoj skrbi („Narodne novine“ broj: 18/22, 46/22, 119/22). Osim navedenog, socijalna skrb ostvaruje se i sukladno općim aktima jedinica lokalne i/ili područne (regionalne) samouprave i Grada Zagreba, kojima definiraju socijalne programe na području svoje nadležnosti te njihov sadržaj, obim i načine financiranja. Stoga bih starije osobe trebalo uputiti da se za informaciju o pravima na lokalnoj/regionalnoj razini obratite svojoj općini ili gradu odnosno županiji. Za provedbu Nacionalnog plana razvoja socijalnih usluga za razdoblje od 2021. do 2027. godine, koji je donijela Vlada Republike Hrvatske, predviđeno je ukupno 13,2 milijardi kuna za osiguravanje regionalne ravnopravnosti i dostupnosti socijalnih usluga osjetljivim skupinama. Jedan od strateških ciljeva Vlade Republike Hrvatske donošenjem takvog Nacionalnog plana razvoja socijalnih usluga je smanjivanje regionalnih nejednakosti u pristupu socijalnim uslugama kao bitne pretpostavke razvoja suvremenog društva u kojem svatko ima pravo na društvenu solidarnost, ravnopravnost i jednake prilike (Nacionalni plan razvoja socijalnih usluga, 2021).

Informiranost starijih osoba o pravima koje mogu ostvarivati

Osobe starije životne dobi često nisu upućene u prava koja im pripadaju po zakonu. Štoviše, zaštita njihovih prava dio je zakonodavstva na lokalnoj, županijskoj, nacionalnoj, europskoj pa i svjetskoj razini. Kako bi starije osobe uopće znale da imaju prava prema zakonu i strategiji koja ta prava štite, potrebno ih je sustavno informirati. Ovisnost u starijoj dobi prepoznaje se kao socijalni rizik tek

unatrag dva desetljeća, kada počinje intenzivnije razmatranje i provođenje reformi koje vode formaliziranju skrbi, odnosno raste javna uključenost u reguliranje, financiranje, organiziranje i pružanje skrbi starijima. U Hrvatskoj se prepoznaju prednosti izvaninstitucionalnih usluga, posebice njihova djelotvornost, no nedovoljno se razvijaju te ne uspijevaju pratiti potrebe i rasteretiti rezidencijalne kapacitete. To vodi individualizaciji skrbi, čemu dodatno pridonosi činjenica da financiranje skrbi postaje sve više individualna odgovornost. Vidljivo da je tendencija profesionalizacije sustava, odnosno donese se stroži standardi kvalitete, posebice glede traženih kvalifikacija pružatelja usluga te omjera stručnih radnika i korisnika, a sve se više regulira i udomiteljstvo. U svrhu uspostave cjelovito pristupa i dugoročne strategije skrbi o starijim osobama, nadležno Ministarstvo je definiralo ciljeve i načine njihova ostvarenja u području uspostave sustavnog pristupa u socijalnoj skrbi za starije osobe kroz standardizaciju usluga za starije osobe, usklađivanje cijena usluga koje se starijim osoba pružaju. Decentralizacija, de-institucionalizacija i pluralizacija pružatelja usluga nadalje ostaje glavna reformska usmjerenja, uz osnaživanje korisnika i veću individualnu odgovornost. Uvođenje standarda kvalitete te organiziranje javnih poziva prilikom podugovaranja pružatelja smatraju se važnim pred uvjetima za dosezanje cijele reforme. Europske zemlje sve više prepoznaju rizik ovisnosti u starijoj dobi te provode brojne reforme s kompleksnim posljedicama pojedinca u potrebi skrbi i negu obitelji te postojeće prakse skrbi, ali ne na uređenju sustava skrbi za starije. Reforme nisu jednoznačne te se u nekim segmentima širi javna odgovornost, a dugotrajna skrb prepoznaje se kao socijalni rizik, dok u drugim segmentima dolazi do povlačenja države, odnosno naglasak se stavlja na individualnoj odgovornosti.

Starije osobe s invaliditetom svoju okolinu doživljavaju neprilagođenom gdje im na osobit način smetaju stubišta i povišeni pragovi što im otežava mobilnost. Prava po osnovi socijalne skrbi ili uključivanja u udrugu osoba s invaliditetom koriste ukoliko su o njima informirani, a koriste ih puno rjeđe nego mlađe osobe s invaliditetom. Najčešće kao razlog nekorištenja navode upravo neinformiranost o pravima i to češće nego mlađe osobe s invaliditetom. Njihova socijalna mreža je znatno uža od mlađih ispitanika. Najveći izvori informacija za njih su mediji, dok mlađi ispitanici imaju razvijeniju socijalnu mrežu i dobivaju informacije od udruge ili prijatelja. Slobodno vrijeme najčešće provode s članovima obitelji. Češće izražavaju negativno raspoloženje kao što su zabrinutost, napetost, istrošenost i nesretnost. Najveći izvori razumijevanja i podrške su im njihova djeca i supružnik te Crkva i rodbina. Formalni izvori podrške su im predstavnici vlasti u županiji i državi, zatim Hrvatski zavodi za socijalni rad pa i udruge (Leutar, Štambuk, Rusac, 2007).

Prava starijih na europskoj razini

Na europskoj razini, dvije ključne institucije koje utječu na razinu i kvalitetu prava starijih osoba su regionalna organizacija za ljudska prava Vijeće Europe te Europska unija. Na razini Vijeća Europe najrelevantniji pravni instrumenti koji reguliraju prava starijih osoba su Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (nadalje: EKLJP) i njeni protokoli (<https://www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9231&langId=en>). Dodatni važni instrumenti su Europska socijalna povelja iz 1961. godine te revidirana Europska socijalna povelja iz 1996. godine. Uz to, Europski sud za ljudska prava tj. njegova jurisprudencija također su bitni za tumačenje prava iz EKLJP koja se odnose i na starije osobe.

Najznačajniji pravno neobvezujući instrument Vijeća Europe koji regulira prava starijih osoba je Preporuka o promicanju ljudskih prava starijih osoba koju je 2014. godine usvojio Odbor ministara. Ovaj instrument poziva na poštivanje autonomije starijih osoba i njihove pravne sposobnosti u svakodnevnom životu. Preporuka ima za cilj promicanje zaštite starijih osoba u društvima gdje ageizam raste ili u situacijama u kojima mogu biti ranjive. Ovim instrumentom, čiji je cilj podizanje svijesti tijela javne vlasti i civilnog društva o ljudskim pravima i temeljnim slobodama starijih osoba, predviđena je procjena Odbora ministara pet godina nakon njegova donošenja o njegovoj provedbi na nacionalnoj razini. Uz Vijeće Europe za regulaciju ljudskih prava na europskoj razini bitna je i Europska unija.

Najvažniji dokument u tom segmentu predstavlja Povelja Europske unije o temeljnim pravima (<https://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO>) koja se u svom članku 25. eksplicitno referira na prava starijih osoba. Uz to, povelja se odnosi i na prava osoba s invaliditetom, na zabranu diskriminacije kao i na druga, za starije osobe relevantna temeljna prava. (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0309_HR.html).

Na navedene detektirane izazove, poput porasta udjela starijih osoba u cjelokupnoj populaciji EU te s tim povezanim rizicima s mirovnim i zdravstvenim sustavom, navode se i politike koje bi trebale ublažiti negativne posljedice. Tako primjerice na svojoj mrežnoj stranici EK podsjeća na Vodeća načela za aktivno starenje i solidarnost među generacijama koje su izradili Odbor za socijalnu zaštitu i Odbor za zapošljavanje (<https://www.composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/active-ageing-index/active-ageing-indeks>). Također, izrađen je Indeks za aktivno starenje koji mjeri u kojoj mjeri starije osobe mogu ostvariti svoj puni potencijal u smislu zapošljavanja, sudjelovanja u društvenom i kulturnom životu i neovisnog življenja. Indeks se od njegovog objavljivanja koristi za reforme politike, ali može služiti i kao izvor informacija za osmišljavanje adekvatnih socijalnih usluga (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=1837&furtherNews=yes> 1).

Prava starijih osoba iz sustava socijalne skrbi Republike Hrvatske

U sustavu socijalne skrbi starija osoba može ostvariti pravo na naknade i pravo na usluge ukoliko udovoljava uvjetima iz Zakona o socijalnoj skrbi („Narodne novine“ broj: 18/22, 46/22, 119/22). Za priznavanje prava temeljem Zakona o socijalnoj skrbi potrebno se obratiti Hrvatskom zavodu za socijalni rad, Područnom uredu na čijem području nadležnosti starija osoba ima prebivalište. Ukoliko osoba nema prebivalište u RH mjesno je nadležan Hrvatski zavod za socijalni rad, Područni ured prema mjestu boravišta u RH ako nema boravište onda je mjesno nadležan Hrvatski zavod za socijalni rad, Područni ured prema mjestu posljednjeg prebivališta, odnosno boravišta u RH, ako nema ništa od navedenog onda je mjesno nadležan prema mjestu na kojemu je nastao povod za vođenje postupka. Sukladno Zakonu o socijalnoj skrbi socijalne naknade se obračunavaju po dvije osnovice. Visina zajamčene minimalne naknade utvrđuje se u određenom postotku u odnosu na osnovicu na temelju koje se izračunava iznos zajamčene minimalne naknade koju svojom odlukom određuje Vlada Republike Hrvatske. Visina ostalih novčanih davanja u socijalnoj skrbi utvrđuje se u određenom postotku u odnosu na osnovicu za izračun iznosa drugih prava koju svojom odlukom određuje Vlada Republike Hrvatske. Naknade koje starije osoba može ostvariti u sustavu socijalne skrbi su: zajamčena minimalna naknada, naknada za troškove stanovanja, naknada za ugroženog kupca energenata, naknada za osobne potrebe, jednokratna naknada, naknada za pogrebne troškove, osobna invalidnina, doplatka za pomoć i njegu. Zajamčena minimalna naknada je predviđena za osobe koje nemaju sredstava za uzdržavanje do visine iznosa zajamčene minimalne naknade, a nisu ih u mogućnosti ostvariti radom, prodajom imovine, davanjem u zakup ili najam imovine, kao ni od obveznika uzdržavanja. Visina pomoći ovisi o broju članova kućanstva, starosnoj dobi i samohranosti. Zajamčena minimalna naknada priznaje se od dana podnošenja zahtjeva, odnosno od dana pokretanja postupka po službenoj dužnosti, a isplaćuje se mjesečno. Osnovica na temelju koje se izračuna iznos zajamčene minimalne naknade odlukom određuje Vlada Republike Hrvatske jednom godišnje. Osnovica iznosi 132,72 €, a zajamčena minimalna naknada se utvrđuje u postotku, pa tako za odraslu radno nesposobnu osobu koja živi sama iznosi 130 % osnovice, a za odraslu radno nesposobnu osobu koja živi u obitelji iznosi 95 % osnovice. Iznos zajamčene minimalne naknade za kućanstvo ne može biti veći od 150 % bruto iznos minimalne plaće u Republici Hrvatskoj. Beskućniku kojem je osiguran smještaj ili organizirano stanovanje u prihvatilištu, te žrtvi trgovanja ljudi i nasilja u obitelji kojoj je priznata usluga smještaja u kriznim situacijama priznaje se zajamčene minimalne naknada u iznosu od 50 % iznosa zajamčene minimalne naknade. Naknada za troškove stanovanja uključuje troškove najamnine, komunalne naknade, električne energije, plina, grijanja, vode...) te se za njezino odobravanje podnosi zahtjev u jedinicama lokalne samouprave i prilaže se rješenja o priznavanju prava na zajamčenu minimalnu naknadu. Ova pomoć se odobrava u visini od najmanje 30 % iznosa zajamčene minimalne naknade priznate samcu ili kućanstvu. Ako su ti troškovi manji od 30 % iznosa zajamčene minimalne naknade, oni se priznaju u visini stvarnih troškova stanovanja. Troškovi ogrijeva, ako ste korisnik zajamčene minimalne naknade priznati će vam se pravo za troškove ogrijeva

na način da će vam se jednom godišnje osigurati 3m³ drva ako se grijete na drva ili novčani iznos za podmirenje tog troška u visini koju odlukom odredi nadležna jedinica područne (regionalne) samouprave odnosno Grad Zagreb. Naknada za osobne potrebe korisnika smještaja se priznaje samo za osobe koje ostvaruju uslugu smještaja temeljem Zakona o socijalnoj skrbi kod pružatelja usluge smještaja u sustavu socijalne skrbi. Priznaje se korisniku smještaja koji iz vlastitih prihoda ne može osigurati zadovoljavanje osobnih potreba do visine 50% osnovice za izračun drugih prava, što iznosi 250,00 kn ili 33,14 €. Jednokratna naknada je naknada koja se odobrava u slučaju izvanrednih troškova nastalih zbog trenutačnih životnih okolnosti nije u mogućnosti podmiriti osnovne životne potrebe. Ova se pomoć može odobriti za samca u jednoj godini do najviše 500 % osnovice, ili za kućanstvo do 700 % osnovice. U osobito opravdanim slučajevima moguće je jednom u godini dana priznati jednokratnu naknadu u iznosu do 10.000,00 kn ili 1325,73€. Za slučaj smrti korisnika zajamčene minimalne naknade ili člana kućanstva koje je korisnik prava zajamčene minimalne naknade i za slučaj smrti korisnika smještaja ili organiziranog stanovanja koji mu je bio osiguran temeljem rješenja Hrvatskog zavoda za socijalni rad se priznaje jednokratna naknada za pogrebne troškove do iznosa osnovnih troškova pogreba u mjestu smrti korisnika ili mjestu pogreba, a u iznos troškova uračunavaju se i troškovi prijevoza pokojnika. Osobna invalidnina je naknada koja je namijenjena osobama kod koje je utvrđen četvrti stupanj težine invaliditeta -oštećenje funkcionalnih sposobnosti prema propisima o vještačenju i metodologijama vještačenja, a u svrhu zadovoljavanja životnih potreba za uključivanje u svakodnevni život zajednice. Ako se koristi pravo na osobnu invalidninu nije moguće istovremeno koristiti i pravo na doplatak za pomoć i njegu. Pravo na osobnu invalidninu priznaje se s danom podnošenja zahtjeva ili pokretanja postupka po službenoj dužnosti. Uz pravo na osobnu invalidninu, ako korisnik nije smješten u ustanovu socijalne skrbi ili udomiteljsku obitelj, ostvaruje pravo i na naknadu za ugroženog kupca energenta. Pravo na osobnu invalidninu iznosi 1750,00 kn ili 232,00€. Doplatak za pomoć i njegu je naknada koja se priznaje osobi s invaliditetom zbog čega joj je prijeko potrebna pomoć i njega druge osobe u organiziranju prehrane, pripremi i uzimanju obroka, nabavi namirnica, čišćenju i pospremanju stana, oblačenju i svlačenju, održavanju osobne higijene, kao i obavljanju drugih osnovnih životnih potreba. Odobrava se u punom ili smanjenom iznosu, ovisno je li utvrđen drugi ili treći stupanj težine sposobnosti prema propisima o vještačenju i metodologijama vještačenja. Iznos doplatka za pomoć i njegu u smanjenom iznosu iznosi 84 % osnovice, odnosno 55,68 € ili 420,00 kn, dok doplatak za pomoć i njegu u punom iznosu iznosi 120 % osnovice, odnosno 79,54€ ili 600,00 kn. Starije osoba koja je smještena u dom socijalne skrbi ili udomiteljsku obitelj ili organiziranom stanovanju nema pravo na korištenje doplatka za pomoć i njegu dok se nalazi na smještaju. Pravo na doplatak za pomoć i njegu priznaje Hrvatski zavod za socijalni rad s danom podnošenja zahtjeva ili pokretanja postupka po službenoj dužnosti. Usluge koje možete ostvariti kao starija osoba su prva socijalna usluga koja obuhvaća informiranje korisnika o socijalnim uslugama i pružateljima usluga, pomoć korisniku pri utvrđivanju njegovih potreba, početnu procjenu mogućnosti korisnika te podršku i pomoć pri izboru prava u sustavu socijalne skrbi. Zatim usluga savjetovanja koja obuhvaća sustavnu stručnu pomoć u cilju prevladavanja poteškoća koje ometaju funkcioniranje pojedinaca ili obitelji u svakodnevnom životu. Socijalna usluga pomoć u kući, obuhvaća organiziranje prehrane, obavljanje kućnih poslova, održavanje osobne higijene te zadovoljavanje drugih svakodневnih potreba starijoj osobi, osobi kojoj zbog privremenog ili trajnog tjelesnog, mentalnog, intelektualnog, osjetilnog oštećenja prijeko potrebna pomoć druge osobe. Brojne se starije osobe zbog oslabljenih funkcionalnih sposobnosti više ne mogu samostalno skrbiti o svim svojim potrebama, zbog čega im je potrebna pomoć u dobavljanju namirnica i pripremi obroka, obavljanju kućanskih poslova, održavanju osobne higijene i slično. No, samo ih je 3.4688 ostvarilo pravo na pomoć u kući, što je vjerojatno tek manji dio stvarnog broja starijih kojima je takva pomoć potrebna. Jedan od razloga su, kao i kod zajamčene minimalne naknade, restriktivni zakonski uvjeti, a drugi je provedba projekta „Zaželi“ čije se aktivnosti značajno podudaraju sa sadržajem usluge pomoći u kući. U njemu je tijekom nešto više od dvije godine sudjelovao 28.3319 starijih osoba. Iako mu je primarna svrha zapošljavanje žena-pripadnica ranjivih skupina, projekt starijima pruža dragocjenu pomoć i mnogi se nadaju njegovom nastavku, no nije sustavan i trajan pa ne može zamijeniti zakonsko pravo. Stoga, s obzirom na mnogo starijih s malim mirovinama koje ipak premašuju cenzus, te bih u budućim izmjenama Zakonom o socijalnoj skrbi trebalo ublažiti kriterije za ostvarivanje prava na socijalnu uslugu pomoći u kući te proširiti mrežu pružatelja ove usluge. U malim, rastrkanim selima i zaseocima, nepovezanim javnim prijevozom, uglavnom žive starije osobe, često u samačkim

kućanstvima. Pri tom, poseban problem onih koji žive u mjestima udaljenima je prometna izoliranost, pa do liječnika ne mogu doći javnim prijevozom jer nije organiziran, već samo uz pomoć članova obitelji, prijatelja ili drugih osoba koje to najčešće naprave iz humanih razloga. Važno je ukazati da je potrebno raditi na poboljšanju koordinacije socijalnih i zdravstvenih službi u pogledu starijih osoba, pa su tako neke socijalne službe upozoravale da se starije osobe otpuštaju iz bolnica bez obavijesti socijalne službe i bez osiguranja adekvatnog smještaja, jer im nema tko pružiti njegu i skrb u kući. Istovremeno, nedostaje drugih usluga za starije, poput pomoći u kući, dnevnih boravaka, informiranja o pravima, uključujući i o ugovorima o doživotnom ili dosmrtnom uzdržavanju, o prevenciji nasilja nad starijim osobama ili uključivanju starijih u život zajednice kroz kulturu. Socijalna usluga boravka, može biti cjelodnevni ili poludnevni ovisno o dužini trajanja organizirane aktivnosti tijekom dana uz stručnu i drugu pomoć i podršku, radi zadovoljavanja osnovnih i dodatnih životnih potreba korisnika koje ne mogu biti zadovoljene u obitelji. Socijalna usluga smještaja je usluga kojom se korisniku osigurava intenzivna skrb i zadovoljavanje osnovnih životnih potreba kada to nije moguće osigurati u obitelji i pružanjem drugih socijalnih usluga. Smještajem se osigurava stanovanje i organizirane aktivnosti tijekom dana uz stalnu stručnu i drugu pomoć i potporu u osiguravanju osnovnih i dodatnih životnih potreba, a koje ne mogu biti zadovoljene u obitelji. Smještaj se može priznati kao privremeni ili dugotrajni. Privremeni može biti privremeni smještaj u kriznim situacijama, privremeni smještaj radi provođenja kraćih rehabilitacijskih programa i privremeni smještaj u drugim slučajevima. Organizirano stanovanje je socijalna usluga kojom se starijim osobama osigurava stanovanje u stambenoj jedinici uz stalnu ili povremenu stručnu i drugu pomoć i potporu u osiguravanju osnovnih životnih potreba te socijalnih, radnih, kulturnih, obrazovnih, rekreacijskih i drugih potreba radi uspostavljenja i održavanja njihovih socijalnih uloga, izjednačavanja njihovih mogućnosti, poboljšanja kvalitete života, poticanja aktivnog i samostalnog življenja te socijalnog uključivanja, ovisno o potrebama korisnika. Stambena jedinica može biti obiteljska kuća ili stan u obiteljskoj kući ili zgradi u lokalnoj zajednici, te u jednoj stambenoj jedinici može se pružati socijalna usluga za najviše osam korisnika.

Kakve se promjene očekuju u populaciji budućih starijih osoba?

Zanimljivo je razmotriti kakve se promjene očekuju u populaciji budućih starijih osoba. Sasvim je izvjesno da će ih biti još više, a posebno onih najstarijih, kojima su i najpotrebnije usluge skrbi. Novije su generacije starijih tijekom života imale bolju zdravstvenu skrb od današnjih generacija starih ljudi. Osim toga, razina naobrazbe budućih starih bit će viša od one današnjih starijih ljudi. Većina starijih ljudi danas ima osnovno obrazovanje, a neki i srednje. U budućnosti će se ta prosječna razina popeti na srednje obrazovanje i visoko obrazovanje. Većina starijih umirovljenika danas su kvalificirani ili polukvalificirani radnici, a u budućnosti se može očekivati veći broj stručnijih osoba među umirovljenicima. Također, može se očekivati sve više žena u skupini umirovljenika. Budući stariji ljudi možda će imati bolje financijske prilode, ali će im biti i veća očekivanja što se tiče kvalitete življenja. Upravo se u ovom području mogu očekivati problemi. Naime, povlastice starijih osoba ovisе o doprinosima mlađih generacija, koje neće moći podupirati golemu skupinu starijih onako kako su to oni očekivali. Starijih ljudi je sve više, a mlađih sve manje. Takva situacija može izazvati sukobe među generacijama. Jedan od načina da se izbjegnu ti sukobi bio bi produženi radni vijek ljudi, što većina razvijenih zemalja danas i čini. Također se očekuje sve veća prisutnost i aktivnost budućih starijih ljudi u javnom životu i politici. Osim toga, povećat će se njihovi zahtjevi za korištenjem stručnih usluga skrbi na koje imaju pravo, jer ih neće smatrati milostinjom ili sramotom zbog vlastite nesposobnosti. Kako su obitelji sve manje, tako će biti raspoloživ sve manji broj rođaka koji bi se brinuli o starijima, pa će se budući stariji morati više osloniti na stručne usluge skrbi nego današnji stari. Što se tiče obitelji, produženi životni vijek znači da će sve veći broj ljudi koji su pred mirovinom, ili su tek ušli u nju, istovremeno skrbiti o vrlo starim i boležljivim roditeljima (Schaie, Willis, 2001).

Kako će se sve ove promjene odraziti na potrebe budućih starijih za raznim oblicima stručne skrbi? Prvo, oni koji će imati najviše potreba, jesu najstariji stari (stariji od 80 godina). Mlađi stari se neće po svojim potrebama bitno razlikovati od sredovječnih ljudi. Drugo, zdravstvena skrb za starije kronične bolesnike, kojima su najpotrebnije usluge skrbi, pružat će se u lokalnoj zajednici umjesto u ustanovama skrbi. Treće, snage i sposobnosti starijih osoba u lokalnoj zajednici bit će sve veće, pa će

sami zahtijevati veće učešće u skrbi o sebi samima. Kako bi se mogao na vrijeme planirati razvoj socijalne, zdravstvene i druge skrbi za starije osobe u skoroj budućnosti, potrebno je krenuti od utvrđivanja postojećeg stanja u području usluga skrbi, namijenjenih starijim osobama i njihovim obiteljima (Havelka, Despot Lučanin, Lučanin, 2000).

Zaključak

Sva suvremena društva starije osobe su identificirale kao posebno osjetljivu skupinu građana kojoj je potrebno osigurati dodatne uvjete kako bi uživali svoja prava, te svoju starost živjeli kvalitetno u skladu sa stvarnim potrebama i interesima. Udio starijih osoba raste u ukupnoj populaciji, te evidentno je da unutar skupine starijih osoba raste udio onih kojima dosadašnji pristup ne zadovoljava njihove potrebe i interese. Radi se o starijim osoba koje su informirane, obrazovane, stambeno situirane, financijski neovisne i ne mire se sa pasivnim životom gdje će biti isključeni iz donošenja odluka važnih za njih same kao i zajednicu. Iako su starije osobe u Hrvatskoj deklarativno u svojim pravima i slobodama jednake svim drugim građanima RH, u praksi je situacija nešto drugačija. Naime, starije se osobe često nalaze u položaju neravnopravnom ostalim građanima kada je u pitanju zaštita njihovih temeljnih prava. Kako bih starije osobe zadržale ravnopravan status u društvu, nužno je osigurati dodatne mjere potpore od strane države ali i društva u cjelini. Država i društvo kroz izradu raznih strategija, zakona i politika donose propise koji bi starijim osoba trebala osigurati dostojanstveno starenje i starost, uživanje svih svojih prava, no ipak često dolazi do njihovih kršenja češće nego kod ostalih dobnih skupina. Zakonom o socijalnoj skrbi su propisane naknade i socijalne usluge, te način i uvjeti ostvarenja tih naknada i socijalnih usluga koje mogu ostvariti osobe starije dobi. Ta sva zakonska prava su zajamčena za sve starije osobe u RH, ali kvaliteta življenja starijih osoba nije u svim krajevima RH jednaka, te veći gradovi, odnosno jedinice lokalne samouprave osiguravaju u svom proračunu sredstva za određena prava starijih osoba, što nije slučaj u malim gradovima i općinama. Sve jedinice lokalne samouprave bih trebale za sva svoja područja izraditi Strategiju socijalne skrbi za starije osobe radi smanjivanja regionalne nejednakosti u pristupu socijalnim uslugama kao bitne pretpostavke razvoja suvremenog društva u kojem svatko ima pravo na društvenu solidarnost, ravnopravnost i jednake prilike.

Literatura:

1. Državni zavod za statistiku (2021). *Popis stanovništva*
2. Havelka, M., Despot Lučanin, J., Lučanin, D. (2000). *Potrebe starijih osoba za cjelovitim uslugama skrbi u lokalnoj zajednici*, Zagreb. *Revija za socijalnu politiku*, 7(1): 19-27.
3. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=1837&furtherNews=yes> 1
4. Leutar, Z., Štambuk, A., Rusac, S. (2007). *Socijalna politika i kvaliteta života starijih osoba s tjelesnim invaliditetom*. Zagreb, *Revija za socijalnu politiku*, 14(3-4):327-346.
5. Nacionalnog plana razvoja socijalnih usluga za razdoblje od 2021. do 2027. godine,(2021) Zagreb, Vlada Republike Hrvatske
6. Puljiz, V. (2005). *Socijalna kohezija pred demografskim izazovima. Europska konferencija o stanovništvu 2005. Vijeće Europe*. Strasbourg, *Revija za socijalnu politiku*, 12(2):257-261.
7. Schaie, K. W., Willis, S. L. (2001). *Psihologija starenja i odrasle dobi*, Jastrebarsko, Naklada Slap
8. Strategiju socijalne skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj (2015.) Zagreb
9. Ustav. Narodne novine, br. 41/2001.
10. Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine, broj: 18/22, 46/22, 119/22
11. Zloković, Z., Zovko, A. (2020). *Gerontologija Izazovi i perspektive*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
12. <https://www.composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/active-ageing-index/active-ageing-index>
13. <https://www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9231&langId=en>
14. <https://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO>
15. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0309_HR.html

**THE RIGHTS OF ELDERLY PERSONS IN THE SOCIAL WELFARE SYSTEM OF THE
REPUBLIC OF CROATIA**

Snježana Bošnjak, graduate social worker

Abstract: *Aging is a natural physiological process that varies from individual to individual. The process starts with birth and continues until death. The ageing process itself largely depends on the person, life style, environmental influence, genetic predispositions and other factors. Ageing is one of the biggest social, economic and health challenges of the 21st century, and the quality of ageing and therefore the quality of life, are becoming important social issues. The United Nations and the European Union have consistently warned about the seriousness of the problem of the accelerated ageing of the population and the consequences that arise from it. In terms of the number of elderly people, Croatia has long been in the “old country” group. According to the latest population census, there are 3 871 833 inhabitants in the Republic of Croatia of which are 867 227 are aged 65 and over. In the Republic of Croatia, elderly people have rights in the social welfare system that they can use if they meet the prescribed conditions. The social welfare system for elderly is aimed at combating social exclusion and providing quality social services, which are provided by the following providers: social welfare institutes of social welfare, associations, religious communities, other legal entities and craftsmen, natural persons as a professional activity and foster families. In order to enable the elderly, who are recognized as a particularly sensitive category of users in the care system, the right to a dignified old age and a permanent social inclusion, the establishment of a comprehensive approach and long-term strategy of social care is necessary. Due to this necessity, the Republic of Croatia has created the Social Care Strategy for the Elderly in the Republic of Croatia. We especially emphasize that the Strategy represents a basis for the use of European funds, and also serves as a basis for the development of new forms of care for elderly people in the local community. In the field of human rights, aging is often associated with pension, health and social security.*

Key words: *elderly people, social welfare, Republic of Croatia, rights, aging.*